

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.01

Н. В. Герасимчук
аспірант кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

В. М. Хонін
доцент кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ГЕНЕЗИС СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУЦІЙ. ЧАСТИНА 2

На досить високому рівні соціумного розвитку людського суспільства, крім безпосередньо держав, знаходяться і особливі міжнародні інституції, які покликані виражати і захищати інтереси держав, що їх створили, сприяти задоволенню їх функціональних і предметних потреб. Їх діяльність, що не позбавлена викликів та прогалин у регулюванні, пройшла тривалий процес росту, що продовжується і сьогодні, а, відтак, метою даного дослідження виступають координація міжнародних інституцій різних параметральних класів за межами сфер самоорганізації людства, визначення основних магістралей руху міжнародних інституцій та, відповідно, виділення основних етапів генезису міжнародних інституцій.

Відомо, що ряд міжнародних інституцій може мати параметральний набір такої функціональної визначеності, яка наділяє їх статусом міжнародної організації в її класичному розумінні, тобто «*subjectivity*». До кола суб'єктів міжнародних відносин такого параметрального класу міжнародних інституцій слід віднести вже досить численні *міжурядові організації*. В історії людства першою такою функціональною організацією транснаціонального характеру була створена Віденським конгресом 1815 року *Постійна комісія з судноплавства по Рейну*. Всі суб'єкти цього параметрального класу вступають у відносини між собою, із державами, що їх створили, державами, що не є засновниками, іншими суб'єктами міжнародних відносин за допомогою особливої системи соціального представництва, основу якої складають їх органи та сформовані ними установи, а безпосередній контакт здійснюється завдяки спілкуванню персон – посадових осіб відповідних органів і установ. Цей рівень міжнародних від-

носин, що реалізуються за допомогою взаємодій представників держав, залежить:

– від рівня органів державної влади країн-засновників, що їх представляють, та, відповідно, від їх інституційних можливостей;

– від місця, яке ці інституції займають у системі міждержавних суб'єктів міжнародних відносин;

– від повноважень, якими держава наділяє представників даних міжнародних інституцій.

Міжурядові організації залежно від параметрів їх функціональної цілеспрямованості можуть бути визначені, як функціональні оператори, відповідно, універсальних, секторальних або сегментарних міжнародних систем. Вони створюються суверенними державами на основі установчого акту, який є по суті і по формі міжнародним договором, що визначає:

– основні цілі створення та функції діяльності міжнародної організації, що засновується суверенними державами;

– рівні повноважень даної організації, делеговані їй урядами держав-засновників;

– обсяг і межі компетенції, якою вони наділяються, яка дозволить органам цієї міжнародної інституції, незалежно від держав, у тому числі і її засновників, виконувати покладені на неї .

Пункт 100 Статуту ООН чітко і жорстко формулює: «1. При виконанні своїх обов'язків *Генеральний секретар і персонал Секретаріату не повинні запитувати або одержувати вказівки від будь-якого уряду або влади*, сторонньої для Організації. Вони повинні утримуватися від будь-яких дій, що могли б позначитися на їхньому становищі як міжнародних посадових осіб, відповідальних тільки перед Організацією. 2. *Кожен Член Органі-*

зації зобов'язується поважати суто міжнародний характер обов'язків Генерального секретаря і персоналу Секретаріату й не намагатися чинити на них вплив при виконанні ними своїх обов'язків».

Безліч функціонально спеціалізованих міжнародних організацій транснаціонального характеру можуть бути класифіковані за межами сфер самоорганізації буття людства: літосфери Землі, сфери міжнародних просторів, природної сфери, антропосфери, соціосфери, техносфери, економічної сфери, ноосфери, конституційної сфери.

Основними міжурядовими інституціями, задіяними в літосфері, є діючі Продовольча і сільськогосподарська Організація Об'єднаних Націй, Комітет із використання космічного простору в мирних цілях, Міжнародне енергетичне агентство, Міждержавна рада з нафти і газу, Міжнародний орган з морського дна, Проект з управління Землею (діє під егідою Європейської економічної комісії ООН відповідно до функцій, закладених у Міжнародній програмі з людського виміру: глобальні екологічні зміни, 2010) і ряд інших.

Діяльність міжнародних інституцій у сфері міжнародних просторів почалася з появи перших експертних неурядових організацій, переважно зайнятих у сфері морського права, а саме: Всесвітнього телеграфного союзу, Асоціації диспашеров по загальній аварії, Інституту лондонських страховиків; Міжнародного союзу залізничних товарних повідомлень, Всесвітньої асоціації морського права. А також діють міжурядові організації – Міжнародна організація цивільної авіації, Міжнародна морська організація, Міжурядова океанографічна комісія ЮНЕСКО, Міжнародна організація зв'язку через штучні супутники Землі, Міжнародна організація космічного зв'язку, Міждержавна рада з авіації та використання повітряного простору та інші.

Сфера природи буття людства представлена такими міжнародними інституціями, як: Міжнародний сільськогосподарський інститут, Міжнародний союз охорони природи і природних багатств, Всесвітній фонд природи, Міжнародний Зелений Хрест, а також безліч неурядових та благодійних організацій, наділених функціями запобігання наростаючій деградації природного середовища планети та збереження біологічного різноманіття землі.

Питаннями антропосфери, передусім, зайняті вузькоспеціалізовані міжнародні інституції, задіяні в сфері охорони здоров'я: Міжнародна санітарна конвенція, Всесвітня організація охорони здоров'я, Панамериканська організація охорони здоров'я, Лікарі без кордонів. У рамках Всесвітньої організації охорони здоров'я діє *Human Genetics Program*, а в рамках ООН заслуговує на увагу Об'єднана програма ООН з ВІЛ / СНІД та інші.

Соціосфера. Найбільш розповсюдженими вважаються міжнародні інституції, створені у синергії зусиль держав і соціальних організацій громадянського суспільства, а саме: Всесвітній поштовий союз, Міжнародний союз для захисту літературної і художньої власності, Міжнародна організація кримінальної поліції, Міжнародна федерація соціальних працівників, Міжнародна організація праці, Європейський мовний союз, Міжнародна амністія, Міжнародна організація франкофонії, Католицька служба допомоги, «Врятуйте дітей», Міжнародна рада по соціальному добробуту, Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць, Лікарі без кордонів, ЮНЕСКО, Міжнародна організація з міграції, Міжнародна організація праці, Європейське агентство з навколишнього середовища, Європейська мережа інформації і спостереження за навколишнім середовищем, Міжнародний Зелений Хрест, Евклідовий університет, Європейське об'єднання національних організацій спадщини, Організація міст всесвітньої спадщини і інші.

Техносфера. Перші кроки до вирішення технологічних проблем були зроблені ще на початку ХХ століття шляхом створення першої міжнародної інституції за відповідним вузькоспеціалізованим напрямком – Міжнародної електротехнічної комісії. Серед таких інституцій: Міжнародний телеграфний союз, Міжнародне бюро мір і терезів, Європейське співтовариство з атомної енергії, Міжнародна організація по стандартизації, Європейський комітет зі стандартизації, Європейський комітет зі стандартизації в електротехніці, Міжскандинавська організація із стандартизації, Європейська конференція міністрів транспорту, перетворена в 2007 році у Міжнародний транспортний форум та інші.

Економічна сфера. Найбільш обширна множинність міжнародних інституцій у цій сфері буття людства, починаючи із Союзу захисту промислової власності (1883 рік), а потім: Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку, Конференція Організації Об'єднаних Націй по торгівлі та розвитку, Європейська Економічна комісія ООН, Міжнародний банк реконструкції і розвитку, Організація Чорноморського економічного співробітництва, Європейська асоціація вільної торгівлі, Митний і економічний союз Центральної Африки, Загальний ринок Східної і Південної Азії, Рада арабської економічної єдності, Рада із співробітництва арабських держав Перської затоки, Арабський фонд економічного і соціального розвитку, Арабський валютний фонд, Арабський банк економічного розвитку Африки, Західноафриканський банк розвитку, Африканський фонд розвитку, Банк розвитку держав Центральної Африки, Економічне співтовариство країн Західної

Африки, Західноафриканський економічний і валютний союз та інші.

Деякі із новітніх міжнародних інституцій є яскравими прикладами наслідків глобалізації та поглиблення зовнішньоекономічних зв'язків між державами, зокрема: Європейський валютний союз, Міжнародний інвестиційний банк та інші.

Ноосфера. Поки не існує міжнародної інституції, до функцій якої б входили повністю питання співпраці із створення та використання новітніх технологій. Разом із тим є міжнародні інституції загального напрямку, в рамках яких створюються «департаменти» вузькоспеціалізованого характеру, наприклад: Всесвітня організація інтелектуальної власності, Європейська патентна організація, Міжнародний союз телекомунікацій.

Кожен конкретний історичний період буття людства характеризувався створенням інституцій, у функції яких ставилося би створення конституційних параметрів співжиття членів міжнародного співтовариства. Серед міжнародних інституцій, залучених до регламентації *конституційної сфери* буття людства, особливе місце займають *міжнародні інституції наднаціонального характеру*: перша спроба відбулася в Європі – Священний Союз (1815 рік), потім до Другої світової війни – Ліга Націй (1920 – 1946 роки), а після неї і до теперішнього часу – Організація Об'єднаних Націй.

Вперше термін «*наднаціональний*» з'явився в Паризькому договорі від 18 квітня 1951 року і в Декларації Європи, якими закладалося будівництво сучасного Європейського Союзу [1]. У реальній історії Людства для подібної інституції міжнародного порядку, що закріплюється в її Статуті, на першому місці завжди стояли питання миру між народами. Принципи інституційного пацифізму переважали над усіма іншими принципами світоустрою, тому що світ людства кожен раз вибудовувався знову після чергової руйнівної війни. Відповідно, цей світ вимагав ряду міжнародних компромісів, закріплення яких і гарантії виконання яких могла б дати створювана міжнародна інституція світового рівня. Саме їй і делегували держави частину своїх суверенних повноважень, припускаючи, що подібна інституція матиме право, як вирішувати протиріччя мирним шляхом, так і мати можливості підтримувати, розвивати і регламентувати співпрацю народів уже на принципах *інтергубернменталізму*. Д.І. Кулеба, розглядаючи принципи наднаціональності, закладені в теоріях *інституційного пацифізму* і *інтергубернменталізму*, зазначає, що згідно з першим, досягти миру і стабільності можливо лише завдяки наднаціональним інституціям, а згідно з другим – транзит державного суверенітету до наднаціональних інституцій буде компенсований зростанням кількості загальносистемних повно-

важень і зростанням співпраці держав-засновників [2, с. 6].

До розряду міжнародних інституцій цієї сфери слід віднести і регіональні організації, такі як: Рада Європи, Ліга арабських держав, Організація американських держав, Організація африканської єдності, Співдружність держав Північної Європи, Асоціація держав Південно-Східної Азії.

Всі ці міжнародні інституції вибудовувалися на основі цілого ряду принципів міжнародного співробітництва, які, як правило, потім об'єднувалися у *теорії інтеграції*: «федералізму», «ліберального інтергубернменталізму», «багаторівневого управління», «нового інституціоналізму».

Кожна з цих теорій припускає, що основним методом міжнародного співробітництва має бути якийсь один із задекларованих ними, але головне завжди залишається ніби «за кадром» – *принцип наднаціональності* в побудові цих інституцій, який читається, як наділення міжнародної інституції повноваженнями вирішувати проблеми співжиття країн незалежно від думки окремих держав. Але прийматися таке рішення має з урахуванням побажань всіх держав-засновників даної міжнародної інституції. У даній нам сучасності класичним прикладом такого міжнародного співробітництва може бути Європейське співтовариство. «*Наднациональные институции* в проведении общей политики ЕС применяют одну из пяти моделей, которые зависят от уровня их участия и соответствуют положениям *теории интеграции*»:

1. *метод сообщества* (надгосударственная форма создания политики), который отвечает *принципам теории федерализма*;

2. *регулятивный метод*, с помощью которого возможно совместить наднациональные стандарты и различия между различными государствами-членами, и основанный на принципах *либерального интергубернментализма*;

3. *дистрибутивный метод*, который соответствует положениям *теории многоуровневого управления* и способствует установлению непосредственных контактов между европейским и субнациональным уровнями управления, разработке на их основе общей политики;

4. *метод открытой координации*, который соответствует принципам *нового институционализма*;

5. *интенсивная межправительственная политика*, в которой по разным причинам государства-члены считают нецелесообразным или неприемлемым применение всей существующей институциональной системы ЕС. Ни одна из наднациональных институций ЕС не может занять доминирующую позицию в интеграционном процессе. Поэтому продвижение интеграции возможно только при условии постоянного и тес-

ного співробітництва наднаціональних інституцій» [3, с. 7].

В історії людства неодноразово зустрічалися *військово-політичні союзи держав*, так як *міжнародні «розколи і розломи»* – суть конкретної еволюції міжнародного співтовариства. Завжди рішуче вирішення протистоянь, протистоянь і конфліктів вимагає ще й обов'язкової консолідації сторін, що протистоять одна одній. Можна згадати лише в новій історії становлення «Троїстого союзу» до Першої світової війни або «Вісь Рим – Берлін – Токіо» до Другої світової війни.

Формування подібних *військово-стратегічних блоків* є природною формалізацією конфліктного співіснування у міждержавних відносинах. Але шляхи вирішення протиріч, безумовно, призводять до явного прояву міжнародних проблемних ситуацій, а потім до війни як до особливого політичного способу вирішення міжнародного конфлікту, що стадійно розгорнувся за допомогою збройної сили. В кінцевому рахунку все закінчується знову ж таки політичним врегулюванням відносин воюючих держав. Військово-політичні союзи розпадаються. Виникають нові *міжнародні ситуаційні коаліції*. Однак принципом узгодження позицій держав виявиться – *проти кого дружити?* Також залишається і параметральний клас суб'єктів, які вступають у *тимчасові політичні союзи і позиційні міжнародні об'єднання* – лише держави даної їм сучасності.

Циклічність подібних *військово-стратегічних інтеграційних процесів у міжнародних відносинах* є історичною конкретикою. Але це не міняє їх суті, оскільки механізми функціонування *розділеного міжнародного співтовариства* залишаються такими ж, змінюється лише суб'єктний склад і інституційний формат. «*Современная интеграция*, – зазначає С.А. Шергин, – это, прежде всего, *институциональный процесс*, который приобретает формы региональных или межрегиональных организаций экономического, политического и военно-политического типа... Интеграция, как процесс взаимодействия политических элит, государств и их институтов, имеет целью установление между народами стабильных, динамических и многоуровневых связей» [4, с. 147].

У реальній історії людства вже виникали і мали більш ніж значущий вплив на формування сучасного їм міжнародного порядку міжнародні інституції, що представляють довготривалі і інституційно-організовані *військово-політичні союзи держав*, такі як: *Антанта*, загальне політичне і військово керівництво, діяльність якого в різні періоди здійснювалося: Міжсоюзницькими кон-

ференціями (1915–1918 роки), Верховною радою Антанти, Міжсоюзним (виконавчим) військовим комітетом, Верховним головнокомандувачем союзними військами, головним штабом Верховного головнокомандувача, головнокомандувачем і штабами на окремих театрах військових дій; *Організація Варшавського договору* (1955–1991 роки), загальне політичне і військово керівництво діяльністю якого здійснювалося Політичним консультативним комітетом і Об'єднаним командуванням Збройних сил держав-учасниць; *Організація Північноатлантичного договору* (1949 рік), загальне політичне і військово керівництво, діяльність якого здійснюється Радою НАТО, Комітетом воєнного планування (що складається з міністрів оборони 16, а після четвертого розширення – 28 країн-членів блоку), двома регіональними командуваннями в Європі і п'ятьма в Атлантиці.

Початок сучасної системи *міжнародних інституцій економіко-інтеграційних союзів країн* у системі сучасної для них міжнародної спільноти поклали європейські регіональні: Європейське об'єднання вугілля і сталі, Європейське економічне співтовариство, а потім виникли Латинський Союз, Латино-американська економічна система; *субрегіональний союз* – Бенілюкс, *міжрегіональний* – Організація Ісламської Конференції, Андська група, Карибський спільний ринок.

Але саме держави, безпосередньо представляючи сукупну множинність усіх соціальних організмів даної їм сучасності, і формують власне міжнародне співтовариство, в рамках якого послідовно і поступово вибудовується інституційна основа сучасного буття людства.

Міжнародні інституції, починаючи з моменту їх тривалого становлення і визнання їх міжнародної правосуб'єктності, знаходяться на перетині чотирьох основних магістралей¹ розвитку: суверенізації, гармонізації, глобалізації, децентралізації влади.

Паралельність пролягання кожної з магістралей руху міжнародних інститутів свідчить, з одного боку, про поступальність їх історичного зростання. З іншого ж боку, з огляду на що магістралі діють паралельно, і відбуваються міжнародні спазми. Відповідні зрушення в балансі міжнародної системи лежать в основі наповненості функціональної діяльності міжнародних інституцій: їх функцій, компетенції та повноважень.

Магістраль *суверенізації* полягає в тому, що постійно відбувається зростання функцій, повноважень і компетенції, державний суверенітет зберігає свої риси. К. Бредлі і Дж. Келлі стверджували, що глобалізація в будь-якому випадку призводить

¹ Семантика поняття «магістраль» пропонує безліч значень, серед яких інтерес представляють такі: магістраль як головний, основний напрямок чого; або магістраль як канал передачі між двома точками-вузлами або комутаційними центрами. Магістралі розвитку являють собою альтернативи існування, розгалуження буття, суперечливе бачення розвитку чого-небудь.

до втрати зовнішнього аспекту суверенітету шляхом звуження монополії суверенної державної системи на міжнародну політичну діяльність [5].

Однак, рухаючись вгору по магістралі суверенізації, суверенітет слід розглядати не тільки в класичному його поділі на *imperium* і *dominium*, а й на поєднання шляхів координації і субординації. Будучи засновником міжнародної інституції та делегуючи їй все більше повноважень, держава продовжує здійснювати внутрішньосоціумну координацію життєдіяльності своєї країни, підтримуючи значущість власного суверенітету.

Гармонізація, як одна з центральних магістралей становлення міжнародних інституцій, визначає рівень координації взаємних прагнень до досягнення тих цілей, заради яких і створювалися подібні інституції. Мета гармонізації полягає в удосконаленні процесу співпраці і взаємодії держав, припускаючи, що досягнення міжнародних інституцій у виділеній сфері діяльності сприймається як належне і необхідне будь-яким членом міжнародної організації.

Разом із тим гармонізація не передбачає надання міжнародним інституціям додаткових розширених повноважень, їх соціальне призначення в тому, щоб заповнити конкретні прогалини в інституційній складовій міжнародно-правового регулювання відносин суб'єктів у міжнародному просторі.

Як приклад, можна взяти Міжнародну раду музеїв, створену у 1946 році з ініціативи американця Дж. Гамліна. До часу створення цієї організації функції в сфері забезпечення діяльності музеїв світу частково відображалися в установчих цілях Організації Об'єднаних Націй в області науки, культури і освіти, але повністю не вирішували ці питання. Саме тому значущим виявився результат всього двох проведених зустрічей у Парижі і в Мехіко – з'явилася і реалізувалася ідея створити подібну спеціалізовану організацію і наділити її відповідними повноваженнями [6].

Стан відносин між державою-учасницею та міжнародною інституцією в даній магістралі характеризується з точки зору закріплення і реалізації повноважень, як агентський функціонал, тобто міжнародна організація діє від імені держав-засновниць, які зберігають високу ступінь контролю за фактичною реалізацією завдань даної міжнародної інституції. Ефективна діяльність досягається в тому випадку, якщо їй передувала гармонійність появи, відповідність своєму соціальному часу і функціональному призначенню.

Магістраль *глобалізації* також базується на рівних із гармонізацією умовах, але припускає, крім того, додаткову можливість розширення повноважень міжнародної інституції, першу – внаслідок збільшення як складу учасників, так і розширення тих функцій, які визначають соціальне

призначення відповідного міжнародного утворення.

Зростання функціональної наповненості діяльності міжнародної інституції визначається викликами глобалізації та потребами продуктивно відповідати на виклики часу. Так, наприклад, поява міжнародних міжурядових і неурядових космічних організацій (ІНТЕЛСАТ, Інтерспутник, ЄКА, ІНМАРСАТ, АРАБСАТ, ЄВМЕТСАТ, ЄВТЕЛСАТ та інші) була викликана швидкими темпами використання космосу державами в практичних цілях і, відповідно, становлення міжнародного космічного права. Рух по магістралі глобалізації провокує в позитивному сенсі не тільки ріст інституційної складової міжнародно-правового регулювання, а й його нормативного елементу; в наведеному прикладі – це практично миттєве формування звичаїв у сфері міжнародного космічного права, зокрема, про абсолютну відповідальність держав.

Глобалізаційна магістраль становлення міжнародних інституцій характеризується і відносинами делегування повноважень державами міжнародних інституцій, коли держави самі вже не здійснюють контроль за тим, яким чином використовуються повноваження, делеговані міжнародній інституції. Глобалізація виступає чи не найпотужнішим чинником як кількісного, так і якісного зростання міжнародних інституцій. Вона стала поштовхом до побудови системної множинності міжнародних інституцій в 50–70 роках ХХ століття.

Якісні ж зміни у функціонуванні міжнародних інституцій простежуються в магістралі *децентралізації влади*, що характеризується високим рівнем делегування повноваження – трансфером, або присвоєнням. З'являється тенденція до розширення процесу емансипації делегованих повноважень. Тут мається на увазі не кількісна, а якісна зміна «розстановки сил», тобто певна сфера діяльності міжнародної інституції виходить з-під контролю держави-члена, або, що більш характерно, з'являється така сфера міжнародних відносин, яка відразу не підпадає під контроль держави. Як наслідок, міжнародна організація стає все більш незалежною, тобто відбувається інтернаціоналізація повноважень міжнародної інституції, а також динамічне зростання спеціалізованої множинності міжнародних інституцій. Актуалізація дії даної магістралі сталася після активної перебудови інституційної та нормативної структури Європейського Союзу.

Рухаючись по спіралі, децентралізація державної влади тісно пов'язана з магістраллю *суверенізації*. Виступаючи повноцінним членом міжнародної інституції і наділяючи останню все більшою кількістю повноважень, держави тим самим реалізують свій суверенітет.

Протягом усієї історії становлення та функціонування міжнародних інституцій проявляється дія всіх фундаментальних магістралей їх розвитку. При цьому важливо, що послідовно простежуються якісь загальні закономірності росту в зміні функціоналу міжнародних інституцій, історичних стадій, кожна наступна з яких зберігає риси попередньої. Реальна взаємодія магістралей розвитку міжнародних інституцій стає очевидною, якщо розглянути розвиток системи міжнародних інституцій на виділених історичних етапах².

Звісно ж, досить обґрунтовано виділяються дванадцять етапів кількісного і якісного росту міжнародних інституцій.

Першим етапом становлення міжнародних інституцій слід вважати створення в VI столітті до нашої ери союзів міст і общин у Стародавній Греції, релігійно-політичних оборонних і наступальних утворень, які, незважаючи на те, що мали значний вплив на відносини між виключно грецькими державами, мали недосконалу внутрішню структурованість (фактично, наявність тільки вищого союзного органу – сіллогос у Лакедемонській симмахії, Рада амфіктіонів у Дельфійській амфіктіонії), мінімальну галузеву розгалуженість (військово-політична і релігійна спрямованість) і глибоку залежність від вищого в ієрархії суб'єктів (міст-гегемонів Спарти, Афіні).

Другим етапом стало виділення галузевих міжнародних об'єднань, зокрема торгових і митних союзів (Ганзейський, Німецький).

Третій етап супроводжувався геополітичним розширенням міжнародного співробітництва, що ознаменувався появою нових моделей міжнародних інституцій, наприклад: Священний союз, який справедливо вважається першим європейським урядом. Четвертий союз взяв на себе функцію управління не тільки системою міжнародних відносин в Європі, але і, що важливо, контролю за внутрішнім розвитком національних держав.

Недоліки функціонування перших універсальних квазіорганізацій почали заповнюватися зі створенням перших внутрішньо структурованих, в класичному розумінні, міжнародних об'єднань, наприклад, Центральної комісії з судноплавства на Рейні 1831 року. Крім того, саме ця міжнародна організація стала першим прообразом міжурядової організації, створеної угодою двох незалежних держав – Німеччини і Франції. Це і є *четвертий етап* в історії становлення міжнародних інституцій.

Починаючи з середини XIX століття, поглиблюються світогосподарські зв'язки між держа-

вами, що стимулюють потребу в забезпеченні стабільних міжнародно-правових, торгово-економічних, соціально-культурних, комунікаційних, фінансових та інших умов реалізації таких зв'язків. Тому виникає потреба в створенні постійно діючих міжнародних інституцій галузевої належності та, відповідно, перехід до наступного – *п'ятого етапу*. Так з'являються адміністративні союзи – Міжнародний союз для вимірювання землі, Всесвітній телеграфний союз, Всесвітній поштовий союз, Міжнародне бюро мір і ваг, Міжнародний союз для захисту літературної і художньої власності, Міжнародний союз залізничних товарних повідомлень.

Всі ці організації мали постійні органи, фіксованих членів і штаб-квартири. Їх компетенція обмежувалася обговоренням спеціалізованих конкретних проблем, наприклад: транспорту, стандартизації, зв'язку, захисту промислової та інтелектуальної власності. В основі функціонування таких союзів була міждержавна угода. А їх структура визначалася двома органами – вищим (Конгрес) і виконавчим (Бюро). Рішення, як правило, приймалися більшістю голосів, і будучи обов'язковими для держав-членів, ставали нормоутворюючими для всього міжнародного правопорядку в тих сегментах міжнародних відносин, в яких держави делегували міжнародним інституціям відповідні повноваження.

Квазіорганізаційний характер вищенаведених етапів обумовлюється відсутністю юридичної свободи міжнародної інституції. Ми можемо говорити про виключно функціонально-цільові об'єднання держав, при цьому нетривалого характеру. Схильність до гармонізації функцій держави і міжнародних організацій зароджується достатньо повільно, зважаючи на високий рівень централізації публічної влади на національному рівні. Міжнародні інституції цього етапу росту ще не володіють самостійністю у прийнятті зовнішньополітичних рішень.

Шостий етап розвитку міжнародних інституцій має своєю точкою відліку заснування Ліги Націй у 1919 році. Особливістю даної стадії є те, що це початок формування вже універсальної системи міжнародних організацій і відхід від регулювання відносин народів тільки у вузькоспеціалізованих сферах. Хоча Лігу Націй не можна вважати такою, що ефективно функціонувала, враховуючи факт, що у випадках відсутності консенсусу серед членів Ради Ліги Націй всі члени отримували заборону на здійснення активних дій. Це в результаті і призвело до Другої світової війни. Разом із тим

² На жаль, вузькі рамки статті не дозволяють застосувати всю технологію методів поєднання магістралей росту, тому доведеться, прийнявши їх за основу аналізу, перейти відразу до висновків.

³ Цікаво відзначити, що відкривав перше засідання Ліги Націй Джузеппе Мотта, президент Швейцарської конфедерації, модель організації якої враховується при побудові нового інституційного світопорядку [7].

її заснування вважають першою спробою становлення Світового уряду³.

Заміна Організацією Об'єднаних Націй Ліги Націй стала наслідком активної глобалізації світу і *сьомого етапу* розвитку міжнародних інституцій. Майже одночасно з ООН, протягом 40–60 років, відбулося кількісне зростання спеціалізованих міжнародних організацій і формування системи Організації Об'єднаних Націй, що ознаменувало початок *восьмого етапу* росту міжнародних інституцій.

Даний етап свідчить про те, що держави поступово наділяли міжнародні інституції все більшими повноваженнями, розширюючи їх функції та компетенцію. Спостерігається гармонізація владних прерогатив держав і міжнародних організацій у тому, що стосується реалізації тих завдань, заради яких міжнародне утворення засновувалося. Державний суверенітет не змінює свої кордони, відбувається лише заміна структурної його частини *dominium* на координацію повноважень між власне державами і міжнародними інституціями.

Перший реальний прояв наднаціональності відбувся на *дев'ятому етапі* – почалося формування регіональної наднаціональної інституційної структури – Європейського Союзу. Унікальність юридичної природи Європейського Союзу вимагала кардинально нової для ХХІ століття системи правових норм, у створенні якої брали участь усі європейські інтеграційні об'єднання, а також самі держави-члени шляхом приведення у відповідність норм внутрішнього права і єдиних європейських стандартів.

Врешті речт, концепція «європеїзму» ознаменувала прихід *десятого етапу* – створення європейської системи інтеграції країн із центрами їх координації в інституціях Європейського Союзу і інститутах Ради Європи. Розвивається європейська інституційна система. Відмінними ознаками концепції «європеїзму» стали такі: відносний космополітизм, політика введення узгодженого соціального забезпечення, стратегія сталого розвитку, мультикультуралізм, антиклерикалізм, дотримання принципу підтримки багатосторонніх відносин, і що особливо актуально в контексті Європейського Союзу – загальний ринок, шенгенська зона і система перерозподілу квот. Держави Європи, діючи в режимі координації зусиль та інтересів, почали будівництво міжнародної інституції *sui generis*.

Наступний *одинадцятий етап* росту міжнародних інституцій є яскравим втіленням гармонійного співіснування всіх чотирьох магістралей розвитку. На даному етапі державі немає сенсу поступатися своїм власним суверенітетом, адже завдяки активній діяльності міжнародних інституцій виникає новий тип суверенітету – функціональний *суверенітет наднаціонального інтеграційного об'єднання*, який фактично є наступною

частиною ланцюга: «національний суверенітет – народний суверенітет – державний суверенітет», поєднуючи його далі уже з суверенітетом людства, уособленням якого мала б бути Організація Об'єднаних Націй. Дж. Раггі використовував для пояснення цього феномена термін «інституціональний вимір суверенітету», а С. Краснер – «особливі інституційні структури суверенітету».

Проліферація міжнародних урядових і неурядових організацій сприяє позадержавному утвердженню суверенітету розуму, властивого окремій людині. Державний суверенітет продовжує виконувати функцію відокремлення країн, у той же час виступаючи стримуючим чинником до застосування насильства у відносинах між державами. Міжнародне співтовариство поступово зміщується в бік пошуку балансу між світом абсолютно суверенних держав і системою світового уряду і суверенітету людства [8].

Прояв суверенітету наднаціонального інтеграційного об'єднання ні в якому разі не означає нічим не обмежену свободу дій нового типу міжнародної інституції. Суть його буде проявлятися у відомій юридичній незалежності міжнародних інституцій одна від одної і в координаційному характері їхніх відносин. Функціональність суверенітету буде відображатися не в *dominium* – в юрисдикції над територією, а в реальній регламентаційній діяльності функціональних галузевих комплексів. У майбутньому ми зможемо говорити про дихотомію територіального суверенітету держави і функціонального суверенітету наднаціонального інтеграційного об'єднання, але в будь-якому випадку – про розширення ролі другого.

Власне відлік цього етапу уже розпочався зі спроби втілити глибоку інституційну реформу на території Європи. Йдеться, звичайно, про Конституцію для Європи від 29 квітня 2004 року, яка була розроблена з метою розмежування сфер компетенції Європейського Союзу і держав-членів із передачею у відання наднаціональних органів значних повноважень. Прийняття Основного Закону хоча і було заблоковане побоюванням держав втратити значні обсяги свого суверенітету і політичної ваги в Союзі, символізувало початок якісно нового етапу європейської інтеграції і логічну потребу в розширенні і вдосконаленні інституційної складової регулювання міжнародних відносин [9, с. 49–52]. І хоча в соціально-часовому розрізі Конституція для Європи випередила момент свого соціального призначення, зате вона відверто задекларувала наявність прагнень до встановлення нового, більш ефективного інституційного світопорядку, і створила умови для нового вихрового потоку глобалізації.

Американський журналіст Т. Фрідман виділяє три епохи глобалізації: «Глобалізація 1.0», «Глобалізація 2.0» і «Глобалізація 3.0».

«Глобалізація 1.0» стосувалася виключно держав і силового характеру вирішення спорів, «Глобалізація 2.0» своєю рушійною силою вважала транснаціональні корпорації і вузькоспеціалізований розвиток, і «Глобалізація 3.0» гранично «звужує світ», вирівнюючи світове ігрове поле і перетворюючи індивідів і об'єднання в рушійну силу глобалізації.

Третій етап глобалізації, вважає Т. Фридман, відрізняється тим, що він не тільки «мінімізує» світ, одночасно роблячи його більш плоским, але і відкриває перед кожним індивідом нові можливості для впливу на світові процеси. Його новація полягає в тому, що якщо біля керма перших двох глобалізаційних блоків стояли США і держави Європи, то сучасний глобалізаційний вимір створюється не тільки державами, а й етносоціальними групами [10, с. 5–6].

Те ж саме стосується і міжнародних інституцій. З моменту створення універсальної Ліги Націй значущості і ваги набували виключно міжнародні міжурядові організації. Серйозним проривом стала зміна як юридичного статусу, так і ролі всередині міжнародної спільноти системних рядів міжнародних інституцій. Всі вони вийшли на міжнародну арену з диференційованим суб'єктним складом учасників (не рахуючи представників урядових структур): представники роботодавців та організацій працівників (МОП), фахівці різного профілю і, зокрема, в сфері міжнародного гуманітарного права (МКЧХ), у галузі охорони здоров'я (ВООЗ), органи місцевого самоврядування (ICLEI), волонтери (Greenpeace), приватні судновласницькі компанії (Асоціація латиноамериканських судновласників), аеропорти (Міжнародна асоціація цивільних аеропортів), архітектори (Міжнародний союз архітекторів) та інші.

Змінюються не тільки етапи зростання міжнародних інституцій, а також розвиваються і самі системи міжнародних інституцій. Множинність спеціалізованих інституцій заклала основу для створення універсальних міжурядових організацій. Останні ж, і перш за все Організація Об'єднаних Націй, виступили основою для формування наднаціональної системи міжнародних інституцій реального майбутнього людства.

Йдеться про будівництво в умовах повної синергії магістралей зростання міжнародних інституцій на *дванадцятomu етапі* – «Конфедерації Об'єднаних Націй». Але про це детальніше в нашому наступному дослідженні.

Література

1. Treaty establishing the European Coal and Steel Community and annexes I-III (Paris, 18 April 1951). [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.unizar.es/euroconstitucion/library/historic%20documents/Paris/TRAITES_1951_CECA.pdf.
2. Кулеба Д.І. Принцип наднаціональності у міжнародному праві: Наукова доповідь / Д.І. Кулеба. – К., 2011. – 20 с.
3. Терницький В.М. Наднаціональні інституції Європейського Союзу в теоріях інтеграції. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук / В.М. Терницький. – Київ, 2006. – 7 с.
4. Шергін С.О. Політологія міжнародних відносин / С.О. Шергін. – Київ, 2013. – 147 с.
5. Bradley A.C., Kelley G.J. The concept of international delegation. [Електронний ресурс] / A.C. Bradley, G.I. Kelley. – Режим доступу: <https://www.law.duke.edu/publiclaw/pdf/workshop06sp/bradleykelley.pdf>.
6. COM: The World Museum Community [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://icom.museum/the-organisation/>
7. Лига Наций: первая попытка создания Мирового правительства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://humus.livejournal.com/2584994.html>
8. Хаас Р. Н. А навіщо нам суверенітет? [Електронний ресурс] / Р. А. Хаас // Газета «День». – 2006. – № 27. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/svitovi-diskusiyi/navishcho-nam-suverenitet>.
9. Герасимчук Н.В. Наднаціональність и реалии «мирового правительства» / Н.В. Герасимчук // Международный научно-практический правовой журнал «Закон и жизнь» (Молдова). – 2013. – № 8/3. – С. 49–52.
10. Фридман Т. Плоский мир: краткая история XXI века. [Електронний ресурс] / Т. Фридман. – Режим доступу: <http://www.klex.ru/ccd>.

Анотація

Герасимчук Н. В., Хонін В. М. Генезис системи міжнародних інституцій. Частина 2. – Стаття.

У статті досліджуються міжнародні інституції, які відповідно до свого параметрального класу наділені статусом міжнародної організації, тобто «subjectivity», та виступають у якості функціональних операторів міжнародних систем. Також здійснюється координація функціональних спеціалізованих міжнародних організацій транснаціонального характеру за межами сфер самоорганізації буття людства.

Згадується принцип наднаціональності, як характерна ознака, притаманна безлічі теоріям інтеграції. Визначаються основні магістралі руху міжнародних інституцій, що характеризують особливості становлення та визнання міжнародної правосуб'єктності міжнародних інституцій на різних етапах їх розвитку. Авторами виділяються основні етапи росту міжнародних інституцій, що в умовах повної синергії вищенаведених магістралей призведуть до будівництва ієрархічної системи міжнародних інституцій.

Ключові слова: міжнародні інституції, сфери самоорганізації, принцип наднаціональності, теорії інтеграції, магістралі руху.

Аннотация

Герасимчук Н. В., Хонин В. Н. Генезис системы международных институций. Часть 2. – Статья.

В статье исследуются международные институции, которые, в соответствии со своим параметральным классом, наделены статусом международной организации, то есть «subjectivity», и выступают в качестве функциональных операторов международных систем. Также осуществляется координация функциональных специализированных международных организаций транснационального характера за пределами сфер самоорганизации бытия человечества. Упоминается принцип наднациональности, как характерный признак, присущий множеству теорий интеграции. Определяются основные магистрали движения международных институций, характеризующие особенности становления и признания международной правосубъектности международных институций на разных этапах их развития. Авторами выделяются основные этапы роста международных институций, которые в условиях полной синергии вышеприведенных магистралей приведут к строительству иерархической системы международных институций.

Ключевые слова: международные институции, сферы самоорганизации, принцип наднациональности, теории интеграции, магистрали движения.

Summary

Gerasymchuk N. V., Khonin V. M. The genesis of system of international institutions. Part 2. – Article.

The article examines international institutions, which, in accordance with their parametrial classes, pertain status of an international organization, that is «subjectivity», and act as functional operators of international systems. The coordination of functional specialized international organizations having transnational nature outside sphere of self-organization of humanity being is carried out. The principle of supranationality as a feature inherent in various theories of integration is mentioned. The main highways of movement of international institutions, which characterize features of formation and recognition of international legal personality of international institutions at different stages of their development are defined. The authors highlighted the main stages of growth of international institutions, which under the conditions of complete synergy of above highways will lead to construction of a hierarchical system of international institutions.

Key words: international institutions, scope of self-organization, principle of supranationality, theories of integration, highways of movement.